

**ÖZGÜRLÜK, MAHREMİYET, DEMOKRASİNİN DEĞERİ
VE BİLİŞİM TOPLUMUNDA MARUZ
KALDIĞI TEHDİTLER**

S.Gözde DEDEOĞLU¹

ÖZET

Mahremiyet, özgürlük ve demokrasi birbirleriyle iç içe kavramlardır ve hem özsel, hem araçsal; hem bireysel, hem toplumsal anlamda, korunması gereken “iyi”lerdir. Mahremiyet, özgürlüğün gerçekleşmesi için gerekli bir hak niteliğindedir. Öte yandan, özgürlük, demokrasiyi tanımlayan özsel değerlerden biridir. Bu doğrultuda, özgür iletişimin varlığı demokrasiyi sağlayan önemli göstergeler arasında yer alır. İçinde bulunduğumuz ve kitle iletişim araçlarının da yoğun biçimde teknoloji kullandığı bilişim toplumunda ise mahremiyet, özgürlük ve demokrasinin tehdit altında olduğu gözlenmektedir.

Anahtar Sözcükler: *Mahremiyet, özgürlük, demokrasi, iletişim, bilişim toplumu*

ABSTRACT

Privacy, freedom and democracy concepts are intertwined and they are both intrinsic, instrumental; individual and social “goods” and should be protected. Privacy is an essential right for the practice of democracy. On the other hand, freedom is one of the the intrinsic values which defines the democracy. In this respect, freedom of communication is one of the important indication that makes democracy possible. It is observed that privacy, freedom and democracy are under threat in the information and communication society which we live where mass media also use technology intensely.

Key Words: *Privacy, freedom, democracy, communication, informatics society.*

GİRİŞ

---

¹ Yrd. Doç. Dr. Nişantaşı Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi, Radyo ve Televizyon Bölümü, gozde.dedeoglu@nisantasi.edu.tr

İnsanın birey olarak varolma ve bu varoluşunu toplumun parçası olarak karşılıklı haklar çerçevesinde inşa etmesine yönelik emek ve savaşımlı uygarlık sürecinin yapıtaşlarını oluşturur. Bu haklar arasında bulunan **özgürlük**, insanlık tarihi boyunca elde edilmesi ve korunması için çaba harcanan en önemli değerlerden biri olagelmıştır. Bireyin özgürlüğünü gerçekleştirebilmesi **mahremiyetini** koruyabilmesiyle iç içedir. Birey, kararlarını verip seçimlerini yaparak özgürlüğünü gerçekleştirirken diğer insanlarla bir arada yaşamanın da en uygun biçimini aramıştır. Bu arayışta, tartışmaların ötesine geçerek fikir birliğine en yakın toplumsal pratik **demokrasi** olmuştur. Demokrasi kendine de zarar verebilecek bazı zayıflıkları barındırır da en iyi yönetim biçimi olarak kabul edilmiştir. Demokrasinin işlerliği insanlığın yürüdüğü yolda çok önemli bir kazanımdır, demokrasinin yıkımı ise insana ilişkin öykünün hazin noktalanışı olabilir. Bu nedenle, **özgürlük ve mahremiyet kendi başlarına değer taşımakla birlikte, demokrasinin varlığı için sahip oldukları koşulsuz nitelik bağlamında ayrıca önemlidirler.** İçinde yaşadığımız zamanda ise bilişim teknolojileri yaşamsal her alanda vazgeçilmez unsurlar olarak yeni olanaklar sunarken özgürlük, mahremiyet ve demokrasi değerleri üzerinde olumsuz etkiler de oluşturabilmektedir.

ÖZGÜRLÜK: Ne, Niçin, Nasıl?

Özgürlük en temel haklardan biridir. Sahip olmak için amaçlanan, korumak için emek verilen bir değerdir. Özgürlük, seçim yapabilmektir. İnsanın yapmak istediklerini gerçekleştirebilmesidir. Konuşabilmesi, çalışabilmesi, dinlenebilmesi, eğlenebilmesidir. Kendi hayatını kendisinin şekillendirebilmesidir. Temiz hava alması, gözlerini kapatarak denizi koklayabilmesi, yüzünü güneşe dönerek ağacı kucaklaması, bir kuşu selamlaması, bazen bir kahkaha, bazen bir ısıktır özgürlük...

Özgürlük, birey ve toplumun bir gereksinimi olarak, amaçlanan bir **doğal "iyi"** olmasının yanında, başka iyilere de ulaşılmasını sağlayan **araçsal bir "iyi"**dir aynı zamanda. Kişilerin kendilerini keşfetmeleri ve niteliklerini kendileri ve başkalarının faydası yönünde ortaya koyabilmeleri, yanısıra kişisel gelişimlerini sürdürebilmeleri özgürlük değerinin varlığıyla olanaklıdır. Kişinin, gelişimini gerçekleştirebilmesi ve karar verip seçim yapabilmesi için özgür olması gerekir. Özgürlük bireysel anlamda en önemli değerler arasında yer alır. Ancak özgür iradesini kullanabilen bir kişi muhakemesi ve iç sesine dayanarak davranıp davranışlarından sorumlu olacağı için, etik eylemin gerçekleşmesinde de kritik önem taşır. Kant'ın görev ahlakında, aklını kullanarak özgür hükümler verebilen aydınlanmış, ergin bireyler esastır. (Pieper, 1999: 27) Bu yönü değerlendirildiğinde özgürlük değerinin hem **bireysel**, hem de **toplumsal anlamda bir "iyi"** olduğu görülür.

Ancak özgürlük, kuşkusuz, insanın her istediğini yapabilmesi olarak anlaşılmalıdır. Fernando Savater'ın "Oğluma Ahlak Üzerine Öğütler" başlıklı kitabında dediği gibi;

“Özgürlük üstüne iki şeyi sağlamca belirtmek yararlı olur: Birincisi; başımıza gelen şeyi seçmek konusunda özgür değiliz. (filanca gün, belli ana babadan, verili bir ülkede doğmuş olmak, kansere yakalanmak, bir araba kazasına uğramak, güzel ya da çirkin olmak, Akaların kentimizi ele geçirmek istemeleri vb.), ama başımıza gelen şeye şu ya da bu biçimde tepki göstermekte özgürüz (boyun eğmek ya da baş kaldırmak, modaaya uygun giyinmek ya da ayılar gibi giyinmek, Troya’yı savunmak ya da kaçmak vb.); ikincisi; bir şey yapmaya çalışmakta özgür olmak, bunun ille de başarmakla hiçbir ilişkisi yok. Özgürlük (ki olasılıklar arasında seçim yapmak demektir) her şeye gücü yeterlilikle (insanın olanaksız da görünse her istediğini her zaman elde etmesi demek olurdu bu) eşanlamli değildir” (Savater,1999: 24).

Kuşkusuz, bir kişinin özgürlüğü, diğer kişilerin özgürlükleriyle biraradadır. Bu biraradalığın gerektirdiği kurallar vardır. Özgürlük kuralsızlık olarak anlaşılmamalıdır. Annemarie Pieper; kuralsız özgürlüğü, insani olmayan bir özgürlük olarak açıklarken, diğer uçta, katı kuralların hüküm sürdüğü totaliter bir yapının tehlikesine de dikkat çeker:

“...Diğer aşırı uç; tümüyle kuralların belirlediği, zorunluluk mekanizmaları içinde katılmış bir özgürlük de insanlık dışıdır (örneğin bireysel özgürlüğe hareket alanı bırakmayan totaliter devlet ya da topluluk biçimlerinde olduğu gibi). Buna karşılık ahlâki özgürlük, herkesin kendi özgürlüğü adına bağlı kalacağı kurallar koyar; tıpkı bir oyunun -uyulduğunda oyunu bozmak şöyle dursun, onu zaten mümkün kılan- kurallarına uyulduğu gibi bu kurallara uyulur” (Pieper,1999: 35).

Özgürlük ve Kitle İletişim Araçları

Özgürlük değeri “kitle iletişim araçları”nın (KİA) dayandığı ilkesel temel içinde de yer alır. Kitle iletişim araçları, haberalma - bilgilenme gereksinimini karşılayarak temel işlevlerini gerçekleştirirken aynı zamanda bireylerin kişisel gelişimlerini gerçekleştirmelerine de katkı sağlarlar. Dolayısıyla özgürlük değeri bir yandan KİA’nın varlığı için temel bir unsur olurken, öte yandan KİA, bireyin ve toplumun gelişimindeki katkı boyutuyla bu özgürlüğün gerçekleşmesinde etki sağlar, böylece döngüsel bir mekanizmanın içinde yer alır ve bu niteliğiyle ayrı bir sorumluluk daha üstlenir.

Dennis Mc Quail modern Batı toplumlarının esas değerleri olarak nitelendirdiği *özgürlük, adalet/eşitlik ve düzen/dayanışmayı* medya kurumlarını da yöneten temel ilkeler olarak açıklar. İletişim araçları, özgürlüğü koruma ve zorbalıkla savaşımlı yönünde; hakların iddia edilmesi, iktidar sahiplerinin eleştirilmesi ve seçeneklerin ileri sürülmesinde en uygun enstrümanlar olmuşlardır (Mc Quail, 1992: 67). Mc Quail’in Emerson’dan aktardığı açıklamada, bireyin bir insan hakkı olan özgür

ifadeyle, insan olarak kendi karakterini ve potansiyelini gerçekleştirmesine vurgu yapılır. Emerson'a göre; ifade özgürlüğü hakkı, bireyin toplumun bir üyesi olarak sahip olduğu rolle ilgili olarak Batı düşüncesinden türemiştir. Devletin, bireysel refah ve eşitliği teşvik etme amacı, çeşitli belli iletişim haklarını getirir. Bilgiye erişim, fikir sahibi olma, gereksinim-tercih ve kararların ifadesinde, toplumun amaçlarını gerçekleştirme sürecinde katılım boyutlarıyla değerlendirildiğinde ifade özgürlüğü hem çok önemli bir **bireysel hak**, hem de vazgeçilemeyecek bir "**toplumsal iyi**" dir (Mc Quail, 1992: 69).

Mc Quail'ın, kitle iletişim araçları performansının temelini yerleştirdiği üç ilkedeki biri olan özgürlük, üç niteliği içermektedir. Bunlar; kitle iletişim araçlarının bağımsız konumu, (fikirlerin ifade edilebilmesi için birey ve kurumların) kanallara erişim olanağı olması ve sunum çeşitliliğinin varlığıdır. Bağımsız basın, aynı zamanda, özellikle hükümet ve büyük iş çevresi olmak üzere büyük gücü elinde tutanlarla ilgili olarak kamusal denetimin işlemesi için de ön-koşul olarak tanımlanmıştır (Mc Quail, 1992: 70, 71). Oysa günümüzde basın ve diğer kitle iletişim araçları giderek artan ölçüde bu niteliklerini kaybetmektedirler.

Kitle iletişimiyle ilgili olarak, Server Tanilli'nin "İnsanlığı Nasıl Bir Gelecek Bekliyor?" başlıklı kapsamlı çalışmasında dile getirdiği sorunsal bir durum, Tanilli'nin "Tek düşünce" olarak ifade ettiği, piyasa ekonomisi egemenliğinin baskın olduğu bir yapı ve işleyiştir. Bu yapı ve işleyiş kitleleri sosyal-ekonomik olarak yaşanan gerçeklikten uzaklaştırarak gerçek olmayan ahenkli bir dünyayı göstermekte, özgür düşünceyi engellerken "yeni karanlıkçılığa karşı direnişi pek güçleştirmektedir" (Tanilli, 2000: 165). Bu durum, Mc Quail'in özgürlüğü tanımladığı üç temel nitelikte çatışır. Bağımsız medya, egemen güçten farklı olan seslerin kendini ifade edebilme olanağı ve egemen gücün sesi dışında sunum çeşitliliği olmaması ya da baskılanması/ engellenmesi hem medya performansını olumsuz etkileyecek, hem de işlevini doğru gerçekleştiren medyanın birey ve topluma sağlayacağı faydayı yok edecek, hatta zarar verecektir. Büyük sermayenin sahiplendiği, tekelleşmiş bir medya demokratik mekanizmanın tıkanıklığı tehlikesini içerir. Bireysel ve toplumsal bilinç ve bilinçaltının biçimlenmesinde, gündemin belirlenmesinde, kamuoyunun oluşturulması ve yönlendirilmesinde büyük güç sahibi olan medya bu nitelikleriyle iktidar aracı olma özelliğine sahip olmasının yanında ticari potansiyeliyle önemli bir cazibe alanı olma niteliği de taşımaktadır. Bu nedenlerle, sermayenin ilgisi giderek artar görünmektedir. Ben Bagdikian, medyadaki yeni tekelleşmeyi irdelediği kapsamlı çalışmasında, 1983 yılında elli medya şirketinin egemenliği söz konusuken, 2003'e gelindiğinde bu sayının sadece beş olduğunu açıklar (2004: 27). Gazete, radyo, dergi, kitap ve film dünyasının sağlam adımlarla süren güç birikimi, bu egemen beşliye politikada da devamlılığı olan bir güç birikimi sağlamıştır. Siyasi liderler ve partiler, oy kullanan kamuoyuna kendilerinin nasıl anlatılacağını haber medyasının kontrol ettiğini bilirler; önderlik eden medya daha güçlendikçe, politikacılar ve ulusal siyaset üstündeki etkileri de daha güçlenmektedir (Bagdikian, 2004: 28, 29).

Büyük sermayenin ve siyasetin, bu gücü nedeniyle medyaya yönelik ilgisi ve benzer gelişmeler Türkiye için de geçerlidir. 1980 sonrasındaki süreçte, “hızla endüstrileşen” medya “yatay-dikey genişlemeler” “holdingleşmiştir”. Geride kalan 30 yıllık süreçte “Türkiye medyasında yaşanan çeşitli el değiştirmeler, satın almalar, iflaslar..” sonunda gelinen noktada medya kuruluşları genel olarak 3 ana grupta toplanmaktadır. Bu grupların dışında “irili-ufaklı” çeşitli gazete ya da TV kanalı da bulunmaktadır (Sönmez, 2009).

MAHREMİYET NİÇİN İYİDİR ve KORUNMASI GEREKEN BİR HAKTIR?

Mahremiyet; özgürlükle iç içedir. Kişinin kendisine ilişkin bir alanın olması, kendi başına kalabilmesi; yalnız kendisinin bildiği ve sadece kendi istediği kişilerle paylaştığı özel bilgi ya da niteliklerine ilişkin **doğal, insani bir haktır**. Bu anlamda **bireysel** anlamda “iyi”dir. Mahremiyet ayrıca kişinin kendi öz gücüne erişebilmesini de sağlayan, **araçsal** bir “iyi”dir. Kişinin bağımsız karar verme niteliğini geliştirmesinde etkin bir rol oynar. Sağlıklı düşünme ve karar mekanizmasının varlığı bireysel ve toplumsal anlamda olumlu sonuçlar üretir. Mahremiyet bu boyutuyla da sadece bireysel değil, “**toplumsal**” anlamda da “iyi”dir. Johnson’ın aktardığı sözlerinde Jeffrey Reiman, bir kişinin, yaşam pratiğini kamuoyu önünde gerçekleştirdiğini dolayısıyla bu deneyimin kamusal değerlendirmeye tabi olduğunu bunun da ancak kabul edilebilir biçimde davranmaya neden oluşturduğunu açıklar. Bu şekilde birey, zaten sosyal eğitimlerin şekillendirdiği düşünme ve hissetme biçimine uygun, toplumsal geleneklere bağlı olarak, en güvenli bulunduğu yolda hareket edecektir. Kişinin daha derindeki iç dünyası ise bu dış dünyadan uzak olarak varlığını sürdürür ancak bu durumun devamı kişinin kendini keşfetme potansiyelini ve zengin iç dünyasında gömülü yaratıcılığını engelleyecektir (Reiman, 1995. Aktaran: Johnson, 2009: 97).

Reiman’ın, bireylerin kamusal kabule göre en güvenli biçimde davranma eğilimine yönelik yaptığı değerlendirme, 1974 yılında Elisabeth Noelle-Neuman tarafından ortaya konulan suskunluk sarmalı kuramıyla örtüşmektedir. Bu kuram, insanların doğal olarak sahip olduğu toplumsal yalnızlık korkusu nedeniyle, fikirlerinin azınlık içinde yer aldığı algılandığında çoğunluk tarafından dışlanma endişesi taşımalarından dolayı açık davranmaktan çekineceklerini, düşüncelerini açıklarken çoğunluğun görüşünü kabul edeceklerini söylemektedir (Yumlu, 1994: 102). Düşünceleri, toplumun egemen düşüncesinden farklı olan insanlar toplum tarafından dışlanma korkusuyla kendi görüşlerini açıklamaktan kaçınmaktadırlar. Medya tarafından ele alınan konular toplumun egemen görüşünü yansıtmaktadır. İnsanlar bu görüşlere karşı çıkacak, aksini savunacak gücü kendisinde bulamamakta, böyle yapanların dışlandığını gördüğü için güvenli yolu seçerek sessiz kalmaktadır (Yaylagül, 2008: 71).

Liberal/ modern dönem “birey”e, kişisel bilgilere, özel hayata önem verip yüceltirken, neo-liberal/ post-modern dönemin bireylerin kendi rızasıyla ya da rızası olmadan, özel alanı kamusala

açtığı, ancak bu kamusal alanın “ortak” olanı, toplumun bütünü kapsayan faydayı (henüz) üretmediği ileri sürülebilir. Habermas, özel hayatın kamusal alanına, “özel alanla kamusal alan arasındaki ayrımın keskinliğini yitirmesi”yle kamusal topluluğun akıl yürütme faaliyetini de yitirdiğini söyler. “Kültürel akıl üreten kamusal topluluktan kültür tüketicilerine” doğru bir dönüşüm söz konusudur. Kamusal toplulukla ilişkili ‘özel’lik, neredeyse tersyüz edilmiştir (2003: 278, 280, 282). Habermas, verili koşullarda, yurttaşların özerkliğini elde etmesinin güçleştiğini açıklar. Ne şahsın bireyleşmesinin kurumsal güvencesi, ne de bireyleşme sürecine yeni bir temel kazandırabilecek toplumsal koşullar vardır (2003: 282).

“Burjuva ideal tipolojisi, kamusal toplulukla ilişkili öznenin iyi temellendirilmiş mahremiyet alanından bir edebi kamunun doğumunu öngörmüştü. Oysa bugün bu alan böyle olmak yerine, kitle iletişim araçlarının tüketim kültürüne dayalı kamusal alan üzerinden çekirdek ailenin iç dünyasına sızan toplumsal güçlerin akınlarını başlattığı gediğe dönüşüyor. Özel olmaktan çıkartılan mahremiyet alanı alenileştirilerek içi boşaltılıyor; edebilikten uzaklaştırılmış bir sözde-kamusal alan, bir üst-ailenin samimiyet sahası olacak şekilde daraltılıyor” (Habermas, 2003: 282-283).

Grup aktiviteleriyle sağlanan biraradalık da kültürel akıl üreten kamusal topluluğu oluşturmamaktadır (Habermas, 2003:284). Diğer yandan kamusal akıl yürütme eğilimi sürmekte, “...tartışma özenle korunmuş ve yayılımına hiçbir kısıt getirilmemiş gibi...” görünmektedir. “Fakat, el altından, özgül bir değişime uğramıştır; bizzat bir tüketim malı suretine bürünür” (Habermas, 2003:285).

Mahremiyetin başka bir ilgisi ilişkilerin niteliğiyle bağlantılıdır. James Rachels’in dikkat çektiği gibi, bireyler farklı kişilere karşı farklı davranışlar gösterir. Bu farklı davranış biçimi farklı ilişkiyi tanımlayan nitelikler arasındadır. Yani sıra, farklı ilişkilerin öznelinin birbirlerine ilişkin sahip oldukları bilgi de farklıdır. Örneğin, başka birine anlatılmayacak özel, kişisel bir bilgi bir arkadaşına anlatılabilir. Çalışanlar, eşler ya da çocuk-ebeveyn, doktor-hasta, vb. arasındaki ilişki farklıdır ve aynı kişinin, bu farklı ilişkilere sahip olduğu farklı kişilere karşı davranışları aynı değildir, bu kişilere ilişkin sahip olduğu özel bilgi ve/ ya da bu kişilerin onun hakkında sahip olduğu özel bilgi arasında da farklılıklar vardır. Bu farklılık mahremiyetin korunmasıyla mümkündür. Rachels, mahremiyetin korunmadığı durumda ilişki çeşitliliğinin de olamayacağını söyler (1975. Derleyenler: Ermann, Williams, Shauf, 1997: 72, 73).

DEMOKRASİNİN DEĞERİ VE ÖZGÜRLÜK, MAHREMİYETLE İLGİSİ

Demokrasi, yurttaşların bağımsız düşünebilme ve karar verme niteliklerini içeren bir toplumsal pratiktir. Demokrasiyi tanımlayan bellibaşlı nitelikler özgür ifade, özgür iletişim ve katılımdır. “Teknik İlerleme ve Sosyal Yaşama Evreni” başlıklı makalesinde Habermas demokrasiden söz ederken “..genel ve kamusal bir iletişimin kurumsal olarak güvencelenmiş biçimleri” nitelemesini yapmıştır (2001: 75). Özgür ifade, iletişim ve katılım; düşünme niteliklerini geliştirebilme olanağına sahip olan ve bağımsız düşünüp karar verebilen yurttaşlar tarafından gerçekleştirilir. Deborah Johnson’ın açıkladığı gibi; “demokrasi, eleştirel düşünme kapasitesine sahip, güncel olaylara ilişkin meseleler hakkında tartışma yapabilen ve böylece bu tartışmalardan öğrendiklerine göre akılcı biçimde oyunu kullanabilen bireyleri gerektirir” (2009: 97). Demokrasi; özgürlük ve mahremiyetle iç içedir. Çünkü ancak mahremiyetini koruyabilen, özgürlüğünü gerçekleştirebilen kişiler bu niteliklere sahip olabilir.

Jeanneney, “demokrasilerde her türlü gizliliğin nefret edilecek bir şey olduğu” düşüncesini basmakalıp olarak değerlendirir. “Tentelerin, perdelerin, ışık geçirmezliklerin her zaman en iğrenç namussuzlukları sakladığı fikriyle” böyle bir düşünce oluşmuştur, “Bu inancın başlangıcı basit ve son derece onurludur” der Jeanneney, “Baskı rejimleri sessizliğe bürünmüşlerdir... Diktatörlüklerin tüm araçları buradadır. Dolayısıyla, ilk bakışta, özgür bir ülkede her şeyi anında bilme arzusu son derece meşrudur”. Jeanneney, teknolojik ilerlemelerle anında kendi kendini okuyabilen bir toplumun görünürde çok mutluluk verici olduğunu söyler. Ancak, kâbusun o kadar da uzak olmadığına dikkat çekerek, kendi kendine sürekli olarak, her an, tümüyle açık olan bir topluluğun, mutlak totalitarizmin yeniden canlanması demek olacağını açıklar (Jeanneney, 2006: 331, 332). Mahremiyetin tecavüze uğrama tehlikesi yeni yöntemlerle giderek büyümüştür ve sadece siyaset, iş, eğlence dünyası, basını değil potansiyel olarak herhangi bir vatandaşı da tehdit etmektedir. Bu durum, kamusal yaşama, genel çıkarlara zarar verici niteliktedir (Jeanneney, 2006: 332). “Para-kral” mahremiyetin ihlâlinde de devrededir. Hükmedici para, “...sessizliğin savunmalarını zorlamak, en meşru sırları bile gün ışığına çıkarmak için tüm ağırlığını ortaya koyar”. Aksi yönde, vatandaşlar gerçeği talep etme konusunda bir dayanağa sahip olduklarında ise sansürleriyle tehlikeli de olabilir (Jeanneney, 2006: 334).

BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN ÖZGÜRLÜK-MAHREMİYET ve DEMOKRASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Özgürlük, mahremiyet ve demokrasi değerlerini ve birbirleriyle nasıl iç içe, yakın ilişki ve etkileşim içinde olduğunu açıklarken, neredeyse yaşamın her alanında kullanılan, vazgeçilemez nitelik kazanmış olan bilişim teknolojilerinin bu değerler üzerindeki etkilerini irdelememiz gerekir. İçinde bulunduğumuz bilişim çağı olarak da isimlendirilen zamanda bilişim teknolojilerinin etkisi sosyal –

ekonomik – kültürel – siyasi sonuçlar üretmektedir. Teknolojinin sağladığı olanaklar hem olumlu hem de olumsuz etkiler oluşturabilmektedir. Bu etkiler özgürlük – mahremiyet ve demokrasi ilişkisi bağlamında da güçlü biçimde kendini gösterir.

Teknolojinin etkisi kitle iletişimiyle ilgili olarak dönüşüm olarak da ifade edebileceğimiz köklü değişimler getirmiştir. Bilişim teknolojilerinin geleneksel medyaya sağladığı olanaklarla yaşanan büyük farkların yanısıra İnternet, bireyler ve toplumlar arasında mümkün kıldığı iletişim akışı ve kurduğu köprüyle sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi anlamda büyük etkiler oluşturmaktadır. İnternet; bireylerin bilgiye erişimi, bilgi ve görüşlerini dağıtabilmesi, birey ve grupların birbirleri arasında haberleşmesi, ortak amaçlar doğrultusunda gruplar oluşturabilmesi açılarından değerlendirildiğinde özgür ifade, özgür iletişim ve katılım niteliklerine sağladığı katkıyla demokrasiyi destekleyen çok güçlü bir araç olarak yaşam pratiğinin vazgeçilmez bir unsuru olmuştur (Johnson 2009: 74, 75). Ancak İnternet'in demokrasiyi güçlendiren niteliğinin yanında tam aksi yönde etki oluşturabilecek niteliği de göz ardı edilemez. (İnternet ve demokrasi bağının irdelenmesinde en önemli sorunsal durumlardan biri de, iyileşme yönündeki değişim devam etse de erişimi olanlar ve olmayanlar arasında hâlâ var olan sayısal uçurumdur.) Burada önemini açıklama çabası içinde olduğumuz özgür iletişim ve özgür habercilikte “doğru” bilgiyi esas aldığımızı, kitleleri yanıltan, doğru olmayan bilgiye dayalı iletişim ve haberciliği özgürlük olarak nitelendirmediğimizi belirtmeliyiz. Oysa İnternet üzerinde yayılan bilginin doğru ve faydalı olduğuna ilişkin bir garanti yoktur, İnternet doğru bilgiyi olduğu gibi yanlış bilgiyi de dağıtma olasılığını barındırmaktadır (Johnson, 2001: 211). “Bilişim teknolojileriyle donanmış toplumlarda; 1. daha fazla kişisel bilgi toplanılmakta, 2. yeni tür kişisel bilgiler oluşturulmakta, 3. kişisel bilgi çok daha geniş olarak dağıtılmakta, 4. bu bilgi daha uzun süre kalıcılığını korumakta, 5. hatalı kişisel bilginin etkileri büyümektedir” (Johnson, 2009: 86).

Bunun dışında, Deborah Johnson, İnternet'in gücü az olanlara yeni bir olanak sunarken, halihazırda güçlü olan kişi ve kurumlara da yeni bir güç kazandırdığını ve bilginin sunuluşunda nasıl bir filtreleme ya da sıralama olduğunun bilinmemekte olduğuna da dikkat çeker. İnternet'in gözetleme kapasitesi ise totaliter bir kontrole çok uygundur (Johnson 2009: 77, 78). Teknolojinin sağladığı olanaklarla iletişimi izlenebilen ya da doğrudan gözetlenebilen bireyin özel hayatı, kişisel – mahrem alanı giderek daralmaktadır, tehdit altındadır. İnternet dahil olmak üzere, bütün kitle iletişim araçları, bilişim teknolojilerinin olanaklarını kullanarak özel - mahrem alanı ihlâl edebilmektedirler. İletişim araçlarının güçlü ve yaygın olması, mahremiyetin zedelenmesini - zarar görmesini kolaylaştırmıştır. Bu nedenle teknolojinin sağladığı yeni olanaklar özgürlük ve demokrasi açısından değerlendirildiğinde çok sevindirici yönleri olmakla birlikte yine kendine özgü niteliklerin gücü ve bu gücün kötü kullanıma da açık olması nedeniyle özgürlük ve demokrasi için tehdit edici bir boyut da kazanabilmektedir.

Kişilere ilişkin sahip olunan bilgiye yönelik olarak birey ve kurumlar sorumluluk taşırlar. Bu bilgiyi koruma ve kişinin bilgisi olmadan dağıtmama yükümlülükleri vardır. Yanı sıra, bilişim

toplumunun temel öğelerinden bilgi ancak doğruysa ve konuyla ilgiliyse anlamlı ve faydalıdır. Kişilerin ya da kurumların, kişilerin özeline ilişkin sahip olduğu bilgide hata oluşursa bu durum bireylere zarar verebilir. Bunun yanında, ilgisi olmayan bilginin kullanımı da uygun ve adil değildir (Johnson, 2009: 88). Bilişim toplumunda bilginin kullanımına ilişkin Nissenbaum'un geliştirdiği açıklama bilişim toplumunun yaşam pratiğine yönelik yol gösterici niteliktedir. Nissenbaum'un mahremiyetle ilgili "bağlamsal bütünlük" açıklaması, bilgi normlarıyla başlamaktadır. Normlar, hangi bilginin uygun ya da olmadığı ve bu bilginin nasıl dağıtılacağı ile ilgilidir. Nissenbaum, bilgi normları ihlâl edildiği zaman bireysel mahremiyetin de ihlâl edileceğini söylemektedir. Bir bankaya kredi için başvurduğunuzda maaşınız, gelirleriniz, borçlarınız hakkında soru sorulması doğaldır, ancak etnik kökeniniz, siyasi görüşünüz, tıbbi bilgileriniz veya cinsel tercihlerinizle ilgili soru sorulması sizi sürprize ve dehşete uğratır. Bu nedenle "bağlam" önemlidir. Belli bağlamlarda uygun bilgiye ilişkin normlar bulunmaktadır. Yanı sıra, belli bir bağlamda oluşan bilginin nasıl dağıtılacağına ilişkin de normlar vardır. Örneğin arkadaşınıza anlattığınız özel bir bilginizin İnternet üzerinde dolaşıma girdiğini görmek istemezsiniz (Aktaran: Johnson, 2009: 94). Benzer biçimde, bir konuşma, bir fotoğraf belli bir bağlamda anlamlı olabilir, sadece belli bir zamanda - belli bir ortamda, belli bir bağlamda olduğu için öyledir. Bu bilgiye, kişilerin bilgisi/ rızası olmadan erişmek ve dağıtmak uygun değildir. Yanı sıra kötü niyetin söz konusu olduğu durumlarda, günümüzün teknolojik gücünün elvermesiyle bir yazı, bir ses kaydı ya da fotoğraf değiştirilebilmekte ve bu biçimde dağıtılabilmektedir. Dolandırıcılık amaçlı uygulamalar ise zarar oluşturan, geniş yelpazede irdelenmesi gereken bir diğer ayrı konudur.

Günümüzün toplumu birçok sosyal bilimcinin düşündüğü ve ifade ettiği gibi; ilk olarak 1787 yılında Jeremy Bentham tarafından dile getirilen "panoptikon" adlı hapisaneye ya da 1948 yılında George Orwell tarafından yazılan "1984" romanında anlatıldığı gibi, gözetlenen bir dünyaya dönüşmüştür. Gözetleme ve gözetlenme insan onuruna aykırı, kabul edilemeyecek edimler olmasının yanında hemfikir olunan bir husus, gözetlenen kişilerin ihlâl edilen, kaybettikleri mahremiyetleriyle birlikte, kendilerini gözetleyen gözünden değerlendirerek demokrasi için gerekli olan bağımsız düşünme ve karar verme süreçlerini gerçekleştiremeyecek olmalarıdır (Johnson, 2009: 91, 96). Bilişim teknolojilerinin sağladığı olanakla kolaylıkla toplanabilen, saklanabilen ve dağıtılabilen kişisel bilgilerin kişinin bilgisi/ rızası olmadan ve/ ya amacı dışında kullanılabilmesi; doğrudan ya da dolaylı olarak kişilerin gözetlenmesi, haberleşmesinin izlenmesi kendi başına etik olarak kabul edilemeyecek edimler olmasının yanında, aynı zamanda demokrasinin gereği olan mahrem olanı ve mahrem alanı koruma hakkı, kişisel gelişimi sürdürebilme olanağı ve düşünceyi ifade edebilmeyi, eleştiriyi engelleyerek insana, değerlere ve insanlığın uygarlık yürüyüşüne büyük zarar verir.

SONUÇ

Bu düşünceler ışığında ortaya çıkan ürkütücü durum, içinde bulunduğumuz zamanda demokrasinin gerçek anlamda tehdit altında olduğu ya da niteliğini kaybettiğidir. Uygarlık tarihinin binlerce yıllık emek ve savaşımında gelinen noktanın, insanların insan onuruna aykırı biçimde birbirlerini dinlemeleri/ gözetlemeleri olduğunu görmek üzücüdür. Gücün totaliter bir grubun elinde olduğu; sevgi-güven ilişkisinin olmadığı; yoğun biçimde tüketen – gözetlenen – düşünmeyen ve söz hakkı olmayan bireylerden oluşan; mekanik bir dünya istenmiyorsa; insani olanı devam ettirebilmek üzere özgürlük değeri ve mahremiyetin korunması kaçınılmazdır.

KAYNAKÇA:

- Bagdikian, Ben H. (2004); *The New Media Monopoly*, Boston: BEACON PRESS
- Habermas, Jurgen (2001); "Teknik İlerleme ve Sosyal Yaşama Evreni", *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim* içinde ss. 69-78, (Çev. Mustafa Tüzel), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 4. Baskı
- Habermas, Jurgen (2003); *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, (Çev. Tanıl Bora – Mithat Sancar), İstanbul: İletişim Yayınları, 5. Baskı
- Jeanneney, Jean (2006); *başlangıcından günümüze medya tarihi*, (Çev. Esra Atuk) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı
- Johnson, Deborah G. (2001); *Computer Ethics*, New Jersey: Prentice-Hall, Inc., 3rd ed.
- Johnson, Deborah G. (2009); *Computer Ethics*, New Jersey: Pearson Education, 4th ed.
- Mc Quail, Denis (1992); *MEDIA PERFORMANCE Mass Communication and the Public Interest*, London: SAGE Publications
- Pieper, Annemarie (1999); *Etiğe Giriş*, (Çev. Veysel Atayman-Gönül Sezer) İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Rachels, James (1975); "Why Privacy Is Important.", Princeton University Press. M. D. Erman-M. B. Williams-M. S. Shauf (Der.), *Computers, Ethics, and Society* içinde ss. 69-76, New York: Oxford University Press, 1997, 2nd ed.
- Reiman, Jeffrey H. (1995); "Driving to the Panopticon: A Philosophical Exploration of the Risks to Privacy Posed by the Highway Technology of the Future." Santa Clara Computer and High Technology Law Journal 11: 27-44. D. G. Johnson (Aktaran), *Computer Ethics*, New Jersey: Pearson Education, 2009, 4th ed.
- Savater, Fernando (1999); *Oğluma Ahlak Üzerine Öğütler*, (Çev. Şadan Karadeniz) İstanbul: İletişim Yayınları
- Sönmez, Mustafa (2009); "Medya Cephesinde Yeni Fil Savaşları..", Cumhuriyet gazetesi, 07.12.2009
- Tanilli, Server (2000); *İnsanlığı Nasıl Bir Gelecek Bekliyor?*, İstanbul: Adam Yayınları
- Yaylagül, Levent (2008); *Kitle İletişim Kuramları Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*, Ankara: Dipnot Yayınları
- Yumlu, Konca (1994); *Kitle İletişim Kuram ve Araştırmaları*, İzmir: Nam Basım Ltd.